

культури, присвоювались звання "Почесний працівник культури району". Тисячі працівників нагороджувались грамотами, значками переможців соціалістичного змагання. Їх імена заносились на Дошки пошани. Слід підкреслити, що в той час моральне стимулювання для здатих людей мало велике значення.

Таким чином можна констатувати, що в досліджуваній період в Україні існувала ієрархічна система підготовки і роботи з кадрами культурно-освітніх закладів, яка цілком доповідала існуючому суспільно-політичному устрою. Хоча ця система була спрямована на підготовку фахівців для виконання функцій, багато з яких суперечать сучасним завданням, до сьогодні стоять перед українською культурою, деякі її елементи, на думку автора, можна застосувати і тепер. По-перше, в умовах нинішньої фінансової скрути доцільно було б ширше залучати позабюджетні кошти для підготовки працівників культури. Допомогу в цій справі можуть надати комерційні структури, акціонерні товариства тощо. По-друге, з огляду на дуже низьку зарплату культурно-освітніх працівників необхідно шукати додаткові джерела підвищення їх матеріального становища. Місцеві органи влади можуть залучати до цього спонсорів, меценатів з числа підприємців. По-третє, незважаючи на нові реалії та цінності, не варто забувати і про моральне стимулювання праці служителів культури. Суспільне визнання, пошана та увага до людей завжди були актуальні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І.М. Між культурою і політикою. - К., 1998. - С. 57; 2. Актуальні проблеми суспільного політичного і економічного розвитку в Україні. - Львів, 1992; Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. - К., 1997; 3. Україна ХХ століття. Культура, ідеологія, політика. Збірник статей. - ТС, 1993; 4. Нариси української суспільної культури / За ред. О. Грищенка - К., 1998; Попович М. Нариси історії культури України. - К., 1999; Українська культура : історія і сучасність: І-ІІІ навч. посібник для вузів. - Львів, 1994; 5. Кравчик Г.Г. Протиріччя культури українського села у 1960-80-ті роки // Український історичний журнал. - 2002. - №5. - С. 1-34; 6. Матеріал; ХХІV з'їзду КПРС. - М., 1971; 7. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. - К., 1997. - Т.2. - С. 995-996; 8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф. 1. - Оп.32. - Спр.738. - Арк. 21; 9. Архів міністерства культури України. - Ф.1. - Оп.8. - Спр.390. - Арк.26-27; 10. Кадри працівників культури // Соціалістична культура. - №9. - С.20; 11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф. 5116. - Оп.11. - Спр.316. - Арк. 10; 12. Державний архів Київської області. - Ф. 8456. - Оп.3. - Спр.33. Арк. 73; 13. Державний архів Волинської області. - Ф. 1. - Оп.1. - Спр.1535. - Арк. 60; 14. Державний архів Донецької області. - Ф. 577. - Оп. 18. - Спр.23. - Арк.113; 15. Державний архів Закарпатської області. - Ф. 19. - Оп.24. - Спр.8. - Арк.116; 16. Державний архів Чернівецької області. - Ф.1. - Оп.33. - Спр.15. - Арк.121; 17. Архів Міністерства культури України. - Ф.1. - Оп.11. - Спр.541. - Арк. 13; 18. Белік М. Культурно-освітня робота. // Соціалістична культура. - 1974. - №12. - С.2; 19. На кошти колгоспів // Культура і життя. - 1966. - 24 вересня; 20. Сиволап Д. Для розвитку культури. // Радянська Україна. - 1971. - 10 вересня; 21. Радянський соціалістичний розвиток і завдання підготовки кадрів культурно-освітніх закладів. - Рівне, 1977. - С. 47; 22. Державний архів Запорізької області. - Ф.102. - Оп.9. - Спр.174. - Арк.93; 23. Державний архів Київської області. - Ф.5. - Оп.1. - Спр.112. - Арк.48; 24. Державний архів Одеської області. - Ф.11. - Оп.115. - Спр. 17. - Арк.32; 25. Державний архів Запорізької області. - Ф.215. - Оп.1. - Спр.934. - Арк. 167; 26. Державний архів Тиршовської області. - Ф.8456. - Оп.3. - Спр.934. - Арк.80; 27. Державний архів Дніпропетровської області. - Ф.19. - Оп.64. - Спр.80. - Арк.4; 28. Державний архів Полтавської області. - Ф.15. - Оп.11. - Спр.196. - Арк.50; 29. Нечай С.П. Авторитет культурного працівника // Культура і життя. - 1975. - 26 жовтня.

Ю.В. Войцехівський

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА У 1960-80-ТІ РОКИ

Мета дослідження: дати соціофункціональну та соціокультурну характеристику інтелігенції українського села за 1960-1985 роки.

Вивчення великого обсягу літератури і найбільш близьких по темі праць Г. Пасьянова, В.Даниленка, Н.Шип, Р.Шпорлюка, Ю.Курносова, В.Чижка, П.Панченка дає можливість зробити висновок про те, що дана проблема вивчена недостатньо.

Нові можливості відкрилися в зв'язку з тим, що відкрилися нові архівні джерела в центральних архівах м.Києва.

Розвиток структури сільської виробничої інтелігенції відставав від потреб сільського господарства. Однією з причин такого становища було розпорошення значної частини інтелігенції у швидкозростаючому бюрократично-управлінському апараті, робота якого була здебільшого спрямована на контроль. З власне інтелігенції формується бюрократичний прошарок партійних і державних структур. Це, на нашу думку, свідчить про деструктивність культури праці спеціалістів сільського господарства.

Той факт, що спеціалісти з вищою освітою залишали господарства і не бажали працювати в колгоспах і радгоспах, обумовлювалось також недосконалістю існуючої організації праці, поганим життям та культурно-побутовими умовами. В результаті 1987 р. в колгоспах серед агрономів вищу освіту мали лише 33,8%, серед ветлікарів - взагалі 9,3%. В радгоспах ці показники становили відповідно 53,4% і 21,3%¹.

Вкорінювалася думка, що місце, яке хоча б мінімально віддалене від безпосереднього виробника, є престижним. І чим більше ця відстань, тим престижніше місце, яке давало його власнику багато переваг у командно-адміністративній системі.

Велася робота щодо зменшення кількості так званих практиків. Партійні органи постійно наголошували на необхідності, щоб на посадах спеціалістів сільського господарств працювали кадри з вищою освітою. У науковій літературі наявність практиків на керівних посадах і посадах спеціалістів розцінювали як явище негативне і як таке, що вимагає викорінення.

Брав верх формальний підхід до формування кадрів, коли головне було мати диплом* про освіту. Кваліфікаційні якості спеціалістів і досвід відходили на другий план.

Однак, на нашу думку, ця проблема була створена штучно, під тиском циркулярів і інструкцій адміністративної системи. Це значною мірою обумовлене і зростаючим ватом* випусників сільськогосподарських вузів.

Така кадрова політика вела і до частоті зміни керівників колгоспів.

Серед голів колгоспів і сільських спеціалістів були люди з невисокою мораллю, які зловживали службовим становищем, були схильні до алкоголю тощо.

У травні 1961 р. на ім'я М.С.Хрущова надійшло 400 листів в Раду Міністрів СРСР від колгоспників про недоліки в роботі голів колгоспів, про їхню негідну поведінку²). Зокрема, з Харківської області надійшло 28 листів, Кіровоградської - 25, Дніпропетровська - 24, Полтавської - 23, Львівської - 21 і т.д. Колгоспники колгоспу "Шляхом Леніна" Ямпільського району Вінницької області сигналізували про падіж худоби, загибелі колгоспної продукції і про те, що голова колгоспу Зеленко побудував у районному центрі будинок і там постійно проживає, в колгоспі буває рідко, наїздами. Факли після перевірки, як і в інших місцях, підтвердилися. Записачи на місцях таких керівників партійні і радянські органи³.

В листі, надісланому з колгоспу¹ "Червоний Сиваш" Генічеського району Херсонської області, говориться, що голова колгоспу Шашенок в район до себе додому їздить на колгоспній машині, витрачаючи бензин, не любить критики, працює наказним порядком. Колгоспники району покривають такі дії. На роботу брались люди з кримінальним минулим. Владні структури підтримували голів колгоспів з сумнівною репутацією⁴.

Серед керівників колгоспів розквітла кругова порука: один одного висувати захищали, покривали. Вони перебували під захистом районної влади, а тому колгоспники не могли вирішити питання про заміну голів колгоспів.

Листи дають змогу побачити не ідеалізований, а справжній портрет керівника сільського спеціаліста, ставлення влади до негативних вчинків, аморальність, що прикривається деклараціями. Ось ще один з таких прикладів: колгосп ім. Б.Хмельницького був відстаючим, а на папері числився передовим. Три роки колгоспники не отримували грошей. Трудівники до 1961 р. тяжко працювали за трудові гроші, а потім почали працювати і гроші, заробляючи по дві копійки на день. Закономірно постає питання: хіба можна за такі гроші прожити? Голова колгоспу цинічно заявляв колгоспникам: "Як працюєте, так і отримуете". При цьому проявляється повна²⁸⁴ юридична незахищеність колгоспників, їхні |

скарги не розглядалися, а голова райвиконкому Хомченко називав колгоспників базіками. Мабуть істина в порівнянні, яке наводить автор листа: "Тільки виручає колгоспників те, що зін має 25 соток городу, хоч картоплю кожного дня може їсти. Як колись на панщині, за город відпрацьовували три дні на тиждень, так і зараз у нас колгоспники відпрацьовують алий рік"⁵.

Причому листи продовжували надходити. Це свідчить про невідповідність тому леалу сільського спеціаліста-інтелігента, який був змальований в радянській пресі.

Учительство - це специфічна група інтелігенції. Вчитель є центральною фігурою в гсвіті та вихованні підростаючого покоління.

Наша держава отримала суперечливу освітянську спадщину. З одного боку - це самовіддана праця, творчий ентузіазм, вагомі здобутки та інновації вчителів, з іншого - закривлена система державної освіти, що ігнорувала інтереси особистості, нівелювала, а то й відкрито зневажала її національні почуття, керувалася виданими за межами України гравовими документами, літературою тощо.

Ця система всі іяко витісняла рідну мову з навчального процесу, орієнтувалася лише на державну форму власності освітянських закладів, працювала у тісних лабетах офіційної ідеології, а фінансування - за сумнозвісним залишковим принципом.

Жорстка регламентація змісту, уніфікація навчальних планів, вузькопрофільність підготовки спеціалістів, відсутність дійсно диференційованої оплати праці педагогів призвела до невідповідності рівня освіти до потреб особистості й суспільства.

Щорічно 80% випускників педагогічних вузів направлялось в село⁶. Лише цим можна пояснити забезпечення шкіл учительськими кадрами. У 1984 р. в сільських школах «юцу освіту мали 69,7% учителів, тоді як в 1975 р. вони становили 61,9%. Фактом галіііається і те, що швидкими темпами таким чином вдалося збільшити на селі кількість вчителів з вищою освітою в IV класів. За п'ять років зріс відсоток з Ъб,Ъ до ->2,9'.

Поліпшенню забезпечення сільських шкіл учительськими кадрами з вищою освітою сприяло розширення підготовки в педагогічних інститутах учителів початкових класів, історії, російської мови і літератури, трудового навчання на 2,9 пункти (з 9,0% до 11,9%), г.зики і математики на 2,3 пункти (з 26% до 29,3%). Чисельність учителів біології природознавства) і географії при цьому зменшилась на 5,4 пункти - з 18,4 до 13%, учителів госійської та української мови і літератури на 2,1 пункти - з 23,7% до 21,6⁸.

У 1960/61 навчальному році в складі педагогічних колективів сільських шкіл України було всього 7% ветеранів-учителів з педагогічним стажем 25 і більше років. До 1970 г. цей показник підвищився утричі і склав 22%. Заданими 1984/85 року найбільше ветеранів працювало саме в сільській місцевості.

Частка молодих учителів зі стажем роботи до 5 років склала у сільських школах республіки в 1960/61 навчальному році 17% чисельності педагогічних колективів сільських ихілі збільшилася до 1970 р. на 1%⁹.

Педагогічний персонал міських шкіл також "старів", але суттєво повільніше: з 1961 по 1970 р. доля ветеранів в його складі збільшилась не на 15.9 пункта як на селі, а лише на г.9 пункта .

Треба враховувати те, що фемінізація педагогічної праці позначається на навчально-5ЯХОВНІЙ роботі школи. Міграція жінок-учителів у зв'язку із одруженням, доглядом за дитиною зумовлює труднощі у прогнозуванні забезпечення шкіл кадрами. При обчислюванні терспектив потреби в педагогічних кадрах необхідно враховувати і зміни в змісті і умовах праці, в ступені соціальної значимості, рівня винагороди за свою працю, обумовлює зростання або зниження привабливості професії.

Не слід забувати, що існують ще і психолого-педагогічні причини руху міграції учителів загальноосвітніх шкіл. Це стосувалося, як показало дослідження, насамперед жінок. Закінчивши у 22-25 років педагогічний ВУЗ, вчителька прагнула мати власну сім'ю. Проте внаслідок урбанізації багато чоловіків переходить на роботу до міста. До того ж і культурно-інтелектуальні запити молодих учительок ззвищою освітою часто були вищими, ніж

чоловіків, які залишилися на селі.

В Україні є багато малих населених пунктів. Школи в них мали низьку матеріально-технічну базу, як правило були малокомплектними і, як результат, - учні сільських шкіл зг мали можливості отримувати належний рівень знань. Через це учителі-предметники не маж належного навантаження, а отже виникали труднощі у забезпеченні сільських игсг кваліфікованими кадрами.

Як правило, закриття школи вело до виїзду в першу чергу вчителів, а незабаром інших жителів села в місто. Такам чином село ставало неперспективним, це вело зг ліквідації матих сіл і хуторів.

У досліджуваний період стабільність кадрів сільської вчительської інтелігенції быть складною проблемою. По-перше, за час навчання у ВУЗАХ значна частина майбутніх педагогів урбанізувалася. Важливою причиною такої міграції молодих учителів буд неясність перспектив творчого росту в умовах села. І тому, на нашу думку, необхідно, шаг майбутній сільський вчитель знав свої конкретні перспективи: а) у професійному рості, бі і задоволенні наукових інтересів, у громадській роботі, в) в організації побуту і дозвіллі. Адже навіть невелика за кількістю учнів і вчителів школа могла б бути осередком освіти, стримувати міграцію сільського населення.

Підвищення кваліфікації учителів сільських шкіл здійснювали на всіх рівнях республіканському, обласному, районному, шкільному. Опора була зроблена на обласні курси перепідготовки вчителів". Однак ця робота була сліпо запозичена з практики роботи І РСФСР і ефективність її в кінцевому рахунку була низькою. Вона практично не відповідач вимогам часу, науковим знанням із спеціальності та педагогічної майстерност,. Вели» частина часу витрачалась на схоластичне вивчення теорії марксизму-ленінізму. По суті таза, форма роботи нічим не відрізнялась від попередніх років радянського періоду. Певною спробою компенсувати наявні недоліки з підвищення кваліфікації вчителів була організація опорних шкіл і шкіл передового досвіду у сільській місцевості. Наприклад у Кіровоградській області в зв'язку з тим, що деякі школи знаходились на відстані 50-80 км. від районна, центрів, для поліпшення організації навчання учителів району були поділені на зони по 4-5 і районі. У кожному з цих районів була організована опорна школа з підвищення кваліфікаші учителів і школа передового досвіду¹².

Вищий рівень перепідготовки вчителів давати курси при університетах і ВУЗАХ, і першу чергу педагогічних.

В цілому система перепідготовки вчителів була недосконалою і на сьогоднішні? день потребує корінної реформи з орієнтацією на світовий, в першу чергу європейські? досвід.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Народное хозяйство УССР в 1980 г. - К., 1981 - С.24; 2. Центральний державний архів громадська об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф.1.- Оп.227. - Спр. 54. - Арк. - 22; 3. ЦДАГО України. - Ф.1. Оп.227. - Спр. 54. - Арк. - 73; 4. ЦДАГО України. - Ф.1, Оп.227. - Спр. 54. - Арк. - 25; 5. Народна освіта педагогічна наука в Українській РСР у 10-й п'ятиріччі. - К, 1981. - С.274; 6. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у 10-й п'ятиріччі. - К, 1981. - С.274; 7. Народна освіта педагогічна наука в Українській РСР у 10-й п'ятиріччі. - К, 1981. - С.278; 8. Народное хозяйство Украинской ССР. Статистический ежегодник. - ЪД 1986. - С.324; Народне господарство Української РСР. Ювілейний статистичний щорічник. - К, 1987. - С.3іСц 9. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. - К, 1973. -С.34; 10. ЦДАГО України. - Ф.1., Оп.227, - Спр. 299. - Арк. - 112; 11. Довгаль Ф. Підвищення кваліфікації учительських кадрів на Україні в 1959-1961 роках. Питання історії народів СРСР, вип. 11. Харків, 1971.-С.111; 12. ЦДАГО України. - Ф.1.. Оп.227. - Спр і 1022,-Арк.-84.